

CUMHURİYET’İN İLK YILLARINDA ZONGULDAK’TA NÜFUS, TİCARET VE SANAYİ (1920–1932)*

Yrd.Doç.Dr. Hamdi GENÇ
Zonguldak Karaelmas Üniversitesi
İİBF İktisat Bölümü
hamdigenc@hotmail.com

ÖZET

Bu çalışmada, Ereğli kömür madenlerinin işletilmeye açıldığı 1841’lerden itibaren iktisadi ve idari olarak gelişerek 1899 yılında kaza, 1920 yılında da mutasarrıflık haline gelen Zonguldak’ın Cumhuriyetin ilk yıllarındaki ekonomik yapısı ele alınacaktır. Bu bağlamda, nüfusun yerleşim yerlerine göre dağılımı, Müslim ve gayr-i Müslim oranları ile Zonguldak’ta yaşayan yabancılar, Zonguldak Sanayi ve Ticaret Odası’nın kuruluşu, ticaret ve sanayi odasının üyelerinin Müslim ve gayr-i Müslim olarak oransal dağılımı, Ereğli Havzası Madenciler Kulübü, sanayinin sektörel dağılımı ve istihdam yapısı dönemin kaynaklarından yararlanılarak incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Zonguldak Ticaret ve Sanayi Odası, Ereğli Havzası Madenciler Kulübü, Sanayi, Ticaret, Nüfus.

POPULATION, TRADE AND INDUSTRY IN ZONGULDAK DURING THE FIRST YEARS OF THE REPUBLIC (1920–1932)

ABSTRACT

This paper aims to discuss the economic structure of Zonguldak province during the first years of the Republic. Zonguldak became a “kaza” in 1899 -as a result of the economic and administrative progress which followed the opening of the Ereğli coal mines in 1841- and a “mutasarrıflık” in 1920. In this context the distribution of the population among the settlements; the ratio of Muslim to non-Muslim population, foreigners living in Zonguldak, the establishment of the Zonguldak Chamber of Industry and Commerce, the proportions of the Muslim to non-Muslim members of the chamber, Ereğli Miners Club, the sectoral distribution of the industry and the structure of the employment are evaluated using the sources of the period.

Keywords: Zonguldak Chamber of Industry and Commerce, Ereğli Basin Miners Club, Trade, Industry, Population.

---

* Bu çalışmanın ilk hali Türkiye Ekonomi Kurumu, 15. Ulusal İktisat Sempozyumu “Küresel Bunalım ve Karadeniz Bölgesel Ekonomileri” 8–9/Ekim/2009 tarihinde sunulmuştur.

1. GİRİŞ

Zonguldak, kömür madenlerinin işletilmeye açıldığı 1841'lerden itibaren idari, iktisadi ve sosyal açıdan gelişerek 1899 yılında kaza ve 1920'de de mutasarrıflık haline getirildi. Milli Mücadeleden sonra 1 Nisan 1924 tarihinde il yapılmıştır. Bu yönüyle de Zonguldak Cumhuriyet'in ilanından sonra kurulan ilk il unvanına da sahiptir. Zonguldak çevresindeki bölgenin gelişmesinde başat rolü kömür madenleri oynamıştır. Kömür madeni, sanayi devriminin ihtiyaç uyduğu en önemli enerji kaynağıydı. Bu nedenle Osmanlı Devleti'ne nispeten sanayisini tamamlamış Avrupalı devletler ihtiyaçları olan kömür madenini, zengin kömür yataklarına sahip Zonguldak ve civarındaki madenlerden elde etmek içinde kendi aralarında rekabet etmişlerdi. Fransız sermayedarlar 1896 yılında Zonguldak liman ve rıhtımını yapmak amacıyla kurulan Ereğli şirketiyle maden bölgesine girdiler. İtalyanlar ise işgücü olarak aşağı yukarı Fransızlarla aynı tarihlerde bölgeye girmelerine rağmen, sermaye olarak 1908 yılından itibaren birçok teşebbüsleri olmalarına karşın, ancak Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda Zonguldak ve çevresindeki maddeleri işletmeye muvaffak oldular. Birinci Dünya Savaşı yıllarında yerli ve Fransız sermayeli şirketler yanında Alman sermayeli, Alman Kömür Kumpanyası ve sermayesi Rus Ticaret-i Hariciye Bankasına ait olan Maden-i Osmanlı Anonim Şirketi de madende ocak işletmekteydi (Ahmet Naim, 1934:67-70).

Tarihsel süreç içerisinde Zonguldak'ın, iktisadi ve idari bakımdan gelişmesine paralel olarak nüfusu da artış göstermiştir. Zonguldak nüfus içerisinde gayr-i Müslimler ve yabancılar hem Osmanlı, hem de Cumhuriyet'in ilk yıllarında önemli bir yekûn tutmaktaydı. Özellikle gayr-i Müslim yerli vatandaşlar ve yabancılar Zonguldak'ın iktisadi hayatında başat rolü oynamaktaydılar. Bu durum 1920 yılının başlarındaki Zonguldak Ticaret ve Sanayi Odası'nın üyelerinin dağılımında net bir biçimde görülmektedir. Daha sonrası yıllarda bu yapıda ciddi bir değişikli gerçekleşerek, gayr-i Müslim yerli vatandaşların ve yabancıların yerini Türk nüfus almıştır. Zonguldak'ın iktisadi hayatında madenin önemi Osmanlı döneminde olduğu gibi, Cumhuriyet'in ilk yıllarında da devam etmiştir. Cumhuriyetin ilk sanayi sayımı olan 1927 sayımına göre sanayi sektörleri arasında en fazla istihdam yaratan sanayi sektörü maden çıkarma sanayiydi. Bu durum daha sonraki yıllarda da artarak devam etmiştir.

2. ZONGULDAK'IN NÜFUSUNUN YAPISI VE ÖZELLİKLERİ

1920 yılının başında Zonguldak, merkez kaza Zonguldak, Ereğli, Bartın ve Devrek kazalarında oluşan bir liva haline getirilmişti (1925-1926 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi, 1926:634). 1926 yılında Safranbolu kazasının da Zonguldak'a bağlanmasıyla kaza sayısı beşe, nahiye sayısı da altıya yükselmiştir. Kazalar başta merkez kaza Zonguldak olmak üzere Ereğli, Devrek (Hamidiye), Bartın ve Safranbolu'ydu. Nahiyeler ise Çaycuma nahiyesi Devrek'e, Amasra ve Kurucuşile nahiyeleri Bartın'a, Ulus (Kaldırım), Eflâni (Çelebiler) ve Aktaş (Toprak) nahiyeleri de Safranbolu kazasına bağlıydı. 1928 yılında merkez kaza Zonguldak'ın 71, Ereğli'nin 121, Bartın'ın 210, Devrek'in 125 ve Safranbolu'nun da 205 köyü vardı (1927-1928 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi, 1928:914).

Osmanlı döneminde ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında Zonguldak nüfusu içinde gayr-i Müslim yerli vatandaşlar ve yabancılar önemli bir yer tutmaktaydı. Ancak, Zonguldak'a ait nüfus verilerinden sadece 1918 ve 1927 nüfus verilerinde nüfusun

Müslim ve gayr-i Müslim dağılımlarına ait detaylı bilgiler yer almaktadır. Diğer sayımlarda ise buna ilişkin detaylı bilgiler yoktur. 1918 yılına ait nüfus verilerine göre Zonguldak kazasının toplam nüfusu 201.006'di. Bu nüfusun (4.988) %2'sini gayri Müslimler ve (196.018) %98'ini de Müslümanlar oluşturmaktaydı. Müslüman nüfusun (102.364)% 52'si erkeklerden ve (93.654) %48'i de kadınlardan meydana geliyordu. Gayr-i Müslimlerin %39'u Ermeni ve %61'i de Rum'du. Bu tarihte Zonguldak'ta yaşayan gayr-i Müslim Rumların %35'i Zonguldak merkezinde, kalan %65'i de Bartın, Devrek ve Ereğli kazalarında ikamet ediyorlardı. Ermenilerin ise %39'u Zonguldak merkezinde, kalan %61'i diğer üç kazada yaşıyorlardı (Genç, 2008:407). 1927 nüfus sayımına verilerine göre Zonguldak vilayetinin nüfusu 268.909'du. Bunun 268.329'unu Müslümanlar ve 580'ini de gayr-i Müslimler teşkil ediyordu. Gayr-i Müslimlerin %81'ini Katolik Hıristiyanlar, %5'ini Ortodokslar, %3'ünü Museviler, %3'ünü Protestanlar ve kalan %8'ini de Hıristiyanlığın diğer mezhepleri oluşturuyordu. Gayr-i Müslim nüfusun %54'ü erkek, %46'sı da kadındı. Bu nüfus sayımında Zonguldak'ta yaşayan gayr-i Müslimlerin 1918 yılındaki gayr-i Müslimlere önemli bir farklılığı vardı. 1918 yılında Zonguldak ve çevresinde yaşayan gayr-i Müslimleri, Osmanlı vatandaşı gayr-i Müslimler oluştururken, 1927'deki gayr-i Müslimlerin 562'si yabancı ülke vatandaşıydı (T.C Başvekâlet İstatistik Umumi Müdürlüğü, 1929:163).

Tablo 1: 1918 -1932 Yılları Arasında Zonguldak ve Diğer Kazaların Nüfusu

Yıllar	Zonguldak	Ereğli	Bartın	Devrek	Safranbolu
1918	30.193	41.794	74.800	54.219	-
1923	29.104	40.873	61.562	51.269	-
1924	29.412	40.882	62.541	51.913	-
1925	31.090	41.590	63.380	53.503	-
1926	32.281	42.670	64.235	54.667	57.779
1927	45.258	43.123	64.130	57.296	59.102
1928	35.986	44.774	68.392	56.923	64.217
1929	36.877	45.751	69.981	58.054	64.547
1930	37.456	46.080	69.729	58.867	64.776
1931	37.677	46.473	69.953	59.157	64.860
1932	38.102	46.734	70.751	59.520	65.063

Kaynak: Hamdi Genç (2008), "Maden Havzasında Modern Bir Kentin İnşası: Zonguldak (1840-1920)", Selçukludan Cumhuriyete Şehir Yönetimi, Editör: Erol Özvar-Arif Bilgin, Türk Dünyası Belediyeler Birliği, İstanbul, s.407; Zonguldak Ticaret ve Sanayi Odası (1933), Cumhuriyetin On Yılında Zonguldak ve Maden Kömürü Havzası, s.40; T.C Başvekâlet İstatistik Umumi Müdürlüğü (1929), 28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriiri, Ankara, s.140

Zonguldak'ta yaşayan yabancılara ilişki bilgileri madenin açıldığı döneme kadar gitmektedir. Ancak yabancıların maden bölgesinde yoğunlaşmaları 1896 yılında Zonguldak liman ve rıhtımını inşa etmek amacıyla Fransız sermayesiyle kurulan Ereğli şirketinin havzaya girişiyle hızlanmıştır. Şirketin, liman ve rıhtım inşaatında çalışmak amacıyla özellikle Fransız ve İtalyanlar Zonguldak'a gelmişlerdi (BOA. BEO 880/65972). Osmanlı Devleti ile Ereğli şirketi arasında yapılan mukavelename şirkete, liman ve rıhtım inşaatında sadece mühendis ve ustabaşlarını yabancılar arasından istihdam etmesine müsaade etmekteydi. Fakat şirket bu kuralı ihlal ederek hem liman ve rıhtım inşaatında hem de kömür ocaklarında yabancı işçi istihdam etmekteydi. Bu durum Osmanlı Devleti yetkililerinin dikkatini çekmiş ve şirket, bu konuda birçok defa

uyarılmıştır. Yapılan uyarılara rağmen şirketin yabancı işçi istihdamına devam etmesi üzerine 1898 yılında “*Ereğli madenlerinin çıkarıldığı Zonguldak mevkiine yabancıların gitmelerine izin verilmemesi ve orada bulunan mevcut yabancılarında peyderpey gönderilmesine dair padişah iradesi*” çıkarıldı. Ayrıca maden bölgesine gidecek fen memurları ve ustabaşları içinde şirketin vesika vermesi uygulaması da getirilmişti. Osmanlı Devleti, şirketin verdiği vesikayı ibraz edenlere Zonguldak’a gitmeleri amacıyla “*mürur tezkeresi*” vermekteydi. Şirket tarafından verilen vesikayı ibraz edemeyenlerin Zonguldak’a gitmelerine müsaade edilmemekteydi. Yapılan bu yeni düzenlemelerden Ereğli şirketi de haberdar edilmişti. Ancak, şirket bu uygulamadan memnun olmadığından, yeni uygulamanın kaldırılması için Fransa sefreti vasıtasıyla girişimlerde bulunmaya başlamıştı. Şirketin, Fransız sefreti nezdindeki çalışmaları sonucunda sefaret, Osmanlı Hariciye Nezareti’ne 5 Nisan 1898 tarihinde bir yazı göndermişti. Sefaretçe gönderilen yazıda; “*fen memuru ve ustabaşı olmayanlar ile şirket tarafından şahadetname verilmemiş olan fen memurlarının*” Zonguldak’a gidemeyeceklerine dair yürürlüğe konan uygulama nedeniyle birçok Fransız vatandaşının mağdur olduğu ifade edilmişti. Ayrıca, Osmanlı Devleti’nin bu gibi uygulamalarının Osmanlı Devleti ile Fransa arasında 28 Mayıs 1740 (3 Rebiyülevvel 1153) tarihinde yapılan kapitülasyon anlaşmasının 21. maddesine de aykırı olduğu belirtilmişti. Zira 21. maddeye göre, Fransızlar “*...icra-i ticaret eylemek üzere Osmanlı memleketinin kara ve denizlerinde serbestçe dolaşma hakkına sahiptirler*” denilmekteydi. Fransız sefretinin iddiasına göre ise yürürlüğe konan uygulama, bu maddeye aykırı olarak Fransızların serbestçe dolaşımını engellemekteydi. Bu nedenle Osmanlı vatandaşları Fransa’da serbestçe dolaştıkları gibi Fransızlarında Osmanlı Devleti’nin her tarafında gezme ve seyahat haklarının engellenmemesi talep edilmişti (BOA, BEO:1155/8656).

1912 yılına verilerine göre Zonguldak’ta 251 yabancı yaşamaktaydı. Bunların 97’si İtalyan, 66’si Fransız ve kalanı da Avusturyalı, Alman, Belçikalı, Romanyalı, Rus ve Yunanlı şeklinde devam etmekteydi. Hem 1912 yılında hem de 1927 yılındaki verilerde Zonguldak’ta yaşayan yabancılarda ilk sırayı İtalyanlar alıyordu. Yabancılar genellikle yerli ve yabancı şirketlerde memur, makinist ve mühendis olarak çalışmaktaydılar. Osmanlı döneminde Ereğli Madeni nizamnamesine göre yabancıları maden ocaklarında işçi olarak istihdam edilmeleri yasaktı. Ancak, uygulamada ise özellikle İtalyanlar yukarıda ifade edilen çalışma alanları dışında, maden ocaklarında da işçi olarak istihdam ediliyorlardı (Genç, 2007:326–328). Yabancılar, özellikle de İtalyanlar maden ocaklarında işçi olarak çalışmaya 1920 yılının başlarında da devam etmişlerdi. Fakat Milli Mücadele yıllarında Zonguldak’ta bulunan İtalyanların maden ocaklarında işçi olarak çalışmalarına, Zonguldak’ın mahalli idarecileri müsaade etmemekteydiler. Bu nedenle Zonguldak’ta yaşayan İtalyanlar kendi ve ailelerinin işlerinin karşılayamadıkları şikâyetiyle İstanbul’daki İtalya Fevkalade Komiserliği’ne başvurmuşlardı. İtalyan Fevkalade Komiserliği 5 Haziran 1923 tarihinde Hariciye Nezareti’ne yazdığı yazıda; İtalyanların eskisi gibi çalışmalarına müsaade edilmesini talep etmişti. Bu gelişmeden sonra Hariciye Nezareti, yaşanan sorun hakkında Dâhiliye Nezareti’nden bilgi talep etmişti. Dahiliye Nezareti 7 Haziran 1923 tarihinde Hariciye Nezareti’ne gönderdiği yazıda; yürürlükte Maden Nizamnamesinin 71. maddesi gereğince madende “*istihdam edilecek şahıslardan mühendis ve ustabaşları haricindeki bütün çalışanların Türk vatandaşı ve maden ocaklarına mücavir mahaller halkından olması şartı*” olduğunu belirterek bu şartları taşımadıkları halde maden ocaklarından işçi

sıfatıyla çalışan İtalyanların işten çıkarıldıklarını bildirmişti. Dâhiliye Nezareti, aynı yazıyı 1 Ağustos 1923 tarihinde İtalya Fevkalade Komiserliği'ne göndermişti (BOA, HR. İM:51/3).

Tablo 2: Zonguldak Nüfusunun Tabiiyet Olarak Dağılımı, 1927

Ülkeler	Zonguldak Merkez	Diğer Kazalar	Toplam	Ülkeler	Zonguldak Merkez	Diğer Kazalar	Toplam
Türk	44.756	223.591	268.347	Yunanlı	2	-	2
İranlı	1	-	1	Macar	29	5	34
Alman	21	1	22	İtalyan	257	29	286
Arnavut	2	-	2	Lehistanlı	4	-	4
İngiliz	3	2	5	Rus	3	-	3
Avusturyalı	15	1	16	Sırbistanlı	14	1	15
Belçikalı	12	-	12	Diğer Avrupa Ülkeleri	12	11	23
Bulgar	15	3	18	Afrika ve Asya Ülkeleri	1	-	1
Fransız	104	-	104	Bilinmeyen	7	7	14
Ara Toplam	44.929	223.598	268.527		329	53	382
Genel Toplam	268.909						

Kaynak: T.C Başvekâlet İstatistik Umumi Müdürlüğü (1929), 28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri, Ankara, s.187

1920–1932 yıllarına ait nüfus verilerinde yabancılara ait bilgi sadece 1927 nüfus sayımında yer almaktadır. 1927 yılında Zonguldak'ta 562 yabancı bulunuyordu. Yabancıların tabiiyetlerine göre İtalyanlar yine ilk sırada, Fransızlarda ikinci sırada geliyordu. Aynı dönemde Zonguldak'ta Türkçe'den sonra İtalyanca ve Fransızca en çok konuşulan dil konumundaydı. 562 yabancıdan %54'ü erkek, %46'sında kadındı. Bu oranlardan da Zonguldak'ta yaşayan yabancıların genellikle aileleriyle birlikte yaşadıkları sonucuna varabiliriz. Bunun bir istisnası Fransızlardı. Fransız tabiiyetlilerin %64'ü kadın ve %36'sında erkekti. İtalyanlarda ise kadın ve erkek sayısı birbirine çok yakındı. Yabancıların %89'u Zonguldak merkez kazada kalan %11'i de diğer kazalarda yaşıyorlardı (T.C Başvekâlet İstatistik Umumi Müdürlüğü, 1929:187).

Tablo 3: Çalışan Nüfusun Çalıştıkları Alanlar İtibariyle Dağılımı, 1927

Yerleşim Yerleri	Ziraat	Sanayi	Ticaret	Serbest	Memur	Çeşitli	Meslek Sahibi Olanların Toplamı	Mesleği Bilinmeyen veya Mesleksiz
Zonguldak	19.764	1.293	880	213	1227	359	23.736	21.522
Bartın	33.400	1.233	740	145	326	176	36.024	28.106
Devrek	31.472	536	235	62	138	41	32.484	24.812
Ereğli	16.825	811	426	146	229	399	18.836	24.287
Safranbolu	24.514	801	590	88	200	85	26.278	32.824
Toplam	125.975	4.674	2.875	654	2120	1.060	137.358	131.551

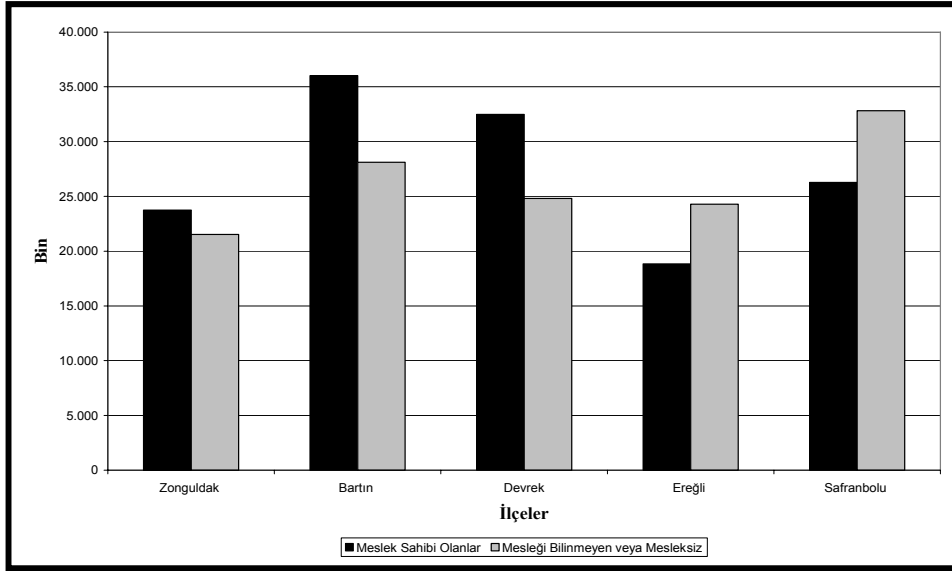
Kaynak: T.C Başvekâlet İstatistik Umumi Müdürlüğü (1929), 28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri, Ankara, s.151

1927 nüfus sayımında Zonguldak ve ilçelerinde yaşayan nüfusun %51'i meslek sahibi, %49'u ise ya mesleği bilinmiyor ya da mesleksiz sınıfına dahildiler. Meslek sahibi olanların başlıca çalıştıkları sektörler sırasıyla %92 ziraat, %3 sanayi, %2 ticaret, %2 kamu ve %1 de çeşitli sektörlerden oluşmaktaydı.

Aşağıda Şekil 1'de de görüldüğü gibi Ereğli ve Safranbolu dışındaki ilçelerde meslek sahibi olanların sayısı, meslek sahibi olmayan veya bilinmeyenlere göre daha

fazlaydı. Meslek sahibi olanlarla, meslek sahibi olmayan veya bilinmeyenler arasındaki farkın en yüksek olduğu ilçeler Bartın ve Devrek'ti. Bartın'da yaşayan toplam nüfusun %56'sını meslek sahipleri, %44'ünü de mesleği olmayan veya bilinmeyenler oluşturmaktaydı. Devrek nüfusunun %57'si meslek sahibi olanlar ve %43'ünü de meslek sahibi olmayanlardan meydana geliyordu.

Şekil 1: Mesleği Olanların ve Olmayanların İlçelere Göre Dağılımı, 1927

3. CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA ZONGULDAK TİCARETİNİN KURUMSAL TEŞKİLATI

Zonguldak'ın iktisadi ve ticari hayatına yön veren girişimcileri bir araya getiren ilk kurum "*Ereğli Havzası Madenciler Kulübü*"ydü. Kömür madeni ocağı işletenler tarafından kurulan bu kulübün üyelerini, sadece maden ocağı sahipleri oluşturuyordu. Ereğli Havzası Madenciler Kulübü, Ereğli kömür madenin geliştirilmesi, kömür ihracatının artırılması, iç piyasadan talep edilen kömürün Ereğli'den karşılanması, yabancı kömürlerle rekabeti sağlamak için her türlü vasıtaya başvurulması, kömürün çıkarılmasında ve naklinde modern teknolojilerin kullanılması ve ocak sahipleri arasındaki ihtilafların olumlu şekilde çözülmesi amacıyla merkezi Zonguldak olmak üzere kurulmuştu. Kulübün idare heyeti başkanı Ereğli şirketi müdür vekiliydi. İkinci Başkanı Rombaki Ocakları Müdürü Dr. Dünyası Efendi, azalar ise Hacı Ahmet Aliağazade Ali Efendi, Boyacıoğlu ocağı yöneticisi, Sarıcazadeler ocakları müdürü, Maksud Efendi ve ismi tespit edilemeyen diğer iki şahıstan oluşuyordu. Kulübün Dahili Nizamnamesi 7 Ekim 1919 (6 Teşrin-i evvel 1335) tarihinde Zonguldak Madeni Hümayun müdüriyetine gönderilmişti. Müdüriyette aynı gün Dahili Nizamnameyi Ticaret ve Ziraat Nezareti'ne havale etmişti (BOA, T:1673/17). Ancak *Ereğli Havzası Madenciler Kulübü*'nün kurulmasına karşı, 1920'delerde faaliyetlerini sürdürdüğüne dair herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.

Zonguldak'ın ticaret ve sanayisinin ikinci kurumsal teşkilatı Zonguldak Sanayi ve Ticaret Odası'dır. Osmanlı Devleti'nde ilk ticaret ve sanayi odası 19 Ocak 1880 kurulan Dersaadet Ticaret Odası'ydı. Dersaadet Ticaret Odası 14 Ocak 1882'de gerçekleştirdiği ilk toplantı ile faaliyet geçmiştir. Bu odanın kurulmasının ardından diğer vilayetlerde de ticaret ve sanayi odaları kurulmaya başlandı (Koraltürk, 2002:31). 1889 yılı sonlarında Osmanlı Devleti sınırları içerisinde 100 'e yakın ticaret, sanayi ve ziraat odası faaliyet göstermekteydi. Bu sayı 1897 yılında ise 115'e (Koraltürk, 2002:37) ve İkinci Meşrutiyet döneminde 160'ın üzerinde ticaret odasına yükselmişti (Koraltürk, 2002:47). Ancak Zonguldak, ticaret ve sanayi yönünden gelişmesine karşın, tüccar ve sanayicileri mesleki bakımdan 1919 yılına kadar örgütlenememişlerdi. Ticaret ve sanayi odasının bulunmaması nedeniyle Zonguldak'taki tüccarlar bazı ticari işlemlerinde sıkıntı yaşamaktaydılar. Yapılan şikâyetler üzerine Bolu mutasarrıflığı, Zonguldak'ta ticaret ve sanayi odasının kurulmasının Zonguldak'ta yaşayan tüccara getireceği faydalar konusunda merkezi idari ikna etmesi üzerine Zonguldak Ticaret ve Sanayi Odası 1919 yılında faaliyete geçti. Mutasarrıflık, Zonguldak Ticaret ve Sanayi Odası'nın kurulduğunu 14 Şubat 1920 (14 Şubat 1336) tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne yazdığı yazı ile de bildirmişti. Yazıda odanın nizamnamesine uygun olarak kurulduğunu ve odanın kurucu başkanı, başkan yardımcısı ve üyeler hakkında da bilgiler verilmişti. Buna göre, Ticaret ve Sanayi Odası'nın kurucu Başkanı Madenci Maksud Bey, ikinci Başkanı Tüccardan Bartınlı Mihail Kozmidis, üyeler ise Toma Fotyadis, Çakaloğlu Mehmet Bey, Ohanis Hazarbetyan Efendi, Madenci Hoca İstefan ve Madenci...(?) Mihalaki' den oluşuyordu. Ticaret ve sanayi odaları nizamnamesine göre, odanın mntıkası Zonguldak merkez kazasıydı (BOA, DH-İUM:19-11/1-41). Bu yıllarda Devrek, Ereğli ve Bartın kazalarında da birer Ticaret ve Sanayi Odası vardı (1925-1926 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi, 1926:635). Ancak 1928 yılında Devrek Ticaret ve Sanayi Odası ve 1932'de de Ereğli Ticaret ve Sanayi Odası, Zonguldak Ticaret ve Sanayi Odası'na bağlanmışlardır. Bartın Ticaret ve Sanayi Odası ise bağımsız olarak faaliyetlerine devam etmiştir. 1932 yılı itibarıyla Zonguldak Ticaret ve Sanayi Odası'nın görev mntıkası Zonguldak merkez, Devrek ve Ereğli kazalarını da içermekteydi.

Zonguldak Ticaret ve Sanayi Odası'nın 30 Temmuz 1919 (30 Temmuz 1335) tarihinde oda meclisi için yapılan ilk seçimde Ticaret Odası'nın yönetimi şu şekilde oluşmuştur; Oda Başkanı Madenci Maksud Bey, İkinci Başkanı Tüccardan Bartınlı Kozmidis, üyeler ise Madenci Mihail Hırsto Fıdis Efendi, Madenci Hoca İstefan Efendi, Tüccar Karabet İstanbulluyan, Tüccar Toma Fotyadis, Tüccar Ohanis Hazarbetyan Efendi, Tüccar Bekir Sıtkı Bey ve Hacı Antranik Efendi'ydi. Dokuz kişilik oda yönetiminde yedi gayr-i Müslime karşı, iki Müslüman tüccar vardı. Ancak Oda meclisinde 12 Ocak 1923 (12 Kanunusani 1339) tarihinde itibaren gayr-i Müslimler görülmemektedir. Zonguldak Ticaret ve Sanayi Odası'nın 1919-1932 yılları arasındaki yönetiminde sürekli yer alan iki Türk tüccar vardır (Zonguldak Ticaret ve Sanayi Odası, 1933:46-49). Bunlardan ilki ithalat işiyle uğraşan Çakalzade Mehmet Bey'dir. Çakalzade Mehmet Bey hem Osmanlı döneminde hem de Cumhuriyet döneminde Zonguldak'ın iktisadi hayatının en önemli figürüydü. Osmanlı döneminde Zonguldak kaymakamlığı 7 Ekim 1919 tarihinde Ticaret ve Ziraat Nezareti'ne yazdığı yazıda; madenlerde istihdam edilen amelenin ihtiyacı olan buğdayın Zonguldak çevresinden karşılanamadığından, İstanbul'dan satın alınan buğdayın Çakalzade Mehmet Efendi vasıtasıyla sevk edilmesine izin verilmesini istemişti. Diğer önemli şahısta Ahmet

Aliğazade Ali Efendi'ydi. Ahmet Aliğazade Ali Efendi hemen maden ocağı işletmekte hem de ticaretle uğraşmaktaydı. Ahmet Aliğazade Ali Efendi'nin ailesinden Hacı Ahmet Ali Ağa, Osmanlı döneminde Zonguldak'ta yapmış olduğu okul ve cami gibi hayır işleriyle bilinen biriydi. Yapmış olduğu kız ve erkek mektepleriyle Zonguldak'ta eğitimin gelişmesine katkıda bulunduğundan dolayı Hacı Ahmet Ali Ağa'ya devlet tarafından maarif nişanı verilmiştir (BOA, MF.MKT:945/5; 746/22; 1190/80).

1919- 1932 yılları arasında Zonguldak Ticaret ve Sanayi Odası'nın başkanlığını sırasıyla Madenci Maksud Bey, Tüccardan İbrahim Bey, Madenci Bekir Sıtkı Bey, Madenci İbrahim Ethem Bey, Ahmet Aliğazade Ali Bey, Kereste Tüccarı Müderrisoğlu Kemal Bey ve Hüseyin Fehmi (İmer) Bey yapmışlardır (Zonguldak Ticaret ve Sanayi Odası, 1933:49-55). Hüseyin Fehmi (İmer) Bey 23 Mayıs 1910–11 Mayıs 1921 yılları arasında Ereğli kömür madenleri müdürlüğünü yapmış ve bu görevden emekliye ayrılmıştır. Müdürlükten ayrıldıktan sonra 1 Kasım 1921 tarihinden itibaren Türk Kömür Madenleri Anonim şirketinin idare müşavirliği görevini yapmıştır. Bu görev yanında Zonguldak İdare Meclisi Azalığı, Cumhuriyet Halk Partisi Zonguldak İdare Heyeti Üyeliği, 1925 yılında Zonguldak Belediye Başkanlığı görevine getirilmişti. Ancak bu görevinden altı ay sonra istifa etmişti. Hüseyin Fehmi (İmer) Bey 1927 yılında tekrar Cumhuriyet Halk Partisinin vilayet idare heyetinin onayı ile Zonguldak Belediye Başkanlığına getirilmiş, ancak iki yıl sonra belediye başkanlığını Türk Kömür Madenleri Anonim şirketindeki işlerinin yoğunluğu nedeniyle bırakmıştır. İkinci görev döneminde Hüseyin Fehmi (İmer) Bey Zonguldak'ın elektrik tesisatını yapılmasını sağlamıştır. Hüseyin Fehmi (İmer) Bey belediye başkanlığından ayrıldıktan birkaç yıl sonra 28 Aralık 1932 yılında da Zonguldak Ticaret ve Sanayi Odası'nın başkanlığına seçilmiştir. Zaten Hüseyin Fehmi (İmer) Bey 1924 yılından beride odanın yönetim kurulu üyeliğini yapmaktaydı. Ticaret ve Sanayi Odası başkanlığında altı yıl görev yapan Hüseyin Fehmi (İmer) Bey döneminde Zonguldak Ticaret ve Sanayi Odası'nın üç katlı idari binası yapılmıştır (Yund, 1973:60-64).

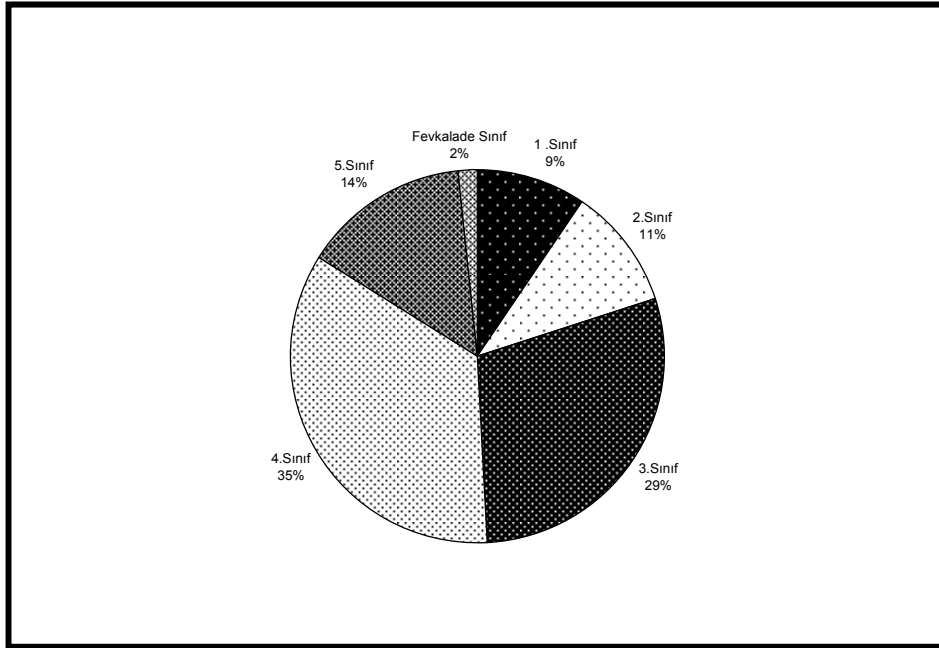
1919–1922 yılları arasında Zonguldak Ticaret ve Sanayi Odasına kayıtlı 280 tüccar ve sanayici vardı. Bunların (240) %86'sı gayr-i Müslim, (40) %14'ü de Müslüman'dı. Gayr-i Müslim tüccarın büyük bir kısmını yerli Rum ve Ermeniler teşkil ediyordu. Bunların yanında Fransız, Yunan, Hırvat, Macar ve Karadağ vatandaşı olan yabancılar da bulunuyordu (Zonguldak Ticaret ve Sanayi Odası, 1933:56-59). 1910 tarihli Ticaret ve Sanayi Odalarına Dair nizamnamenin 40. maddesine göre, Osmanlı Devleti sınırları içerisinde bulunan gerek Osmanlı vatandaşı tüccarlar gerekse de yabancı tüccarlar faaliyet gösterdikleri yerlerde bulunan ticaret ve sanayi odalarına kayıt olmaları gerekiyordu (BOA, DH.UMVM:75/57). 1919–1922 yıllarında Zonguldak Ticaret ve Sanayi Odası'na kayıtlı tüccar gelir gruplarına göre dört sınıfa ayrılmıştı. Birinci sınıf esnaf grubuna dahil olan 11 esnaf içinde sadece iki Müslüman esnaf vardı. Bunlar da Madenci Süleyman Sırrı Bey ve Tüccar Ahmet Aliğazade Ali Efendi'ydi. Geri kalan birinci sınıf esnafın sekizi gayr-i Müslim Rum ve Ermeni, biri de Fransız'dı. İkinci sınıf esnaf grubuna dahil olan esnafın 18'i Müslüman, 26'sı gayr-i Müslim, üçüncü sınıf esnafın sekizi Müslüman, 45'i gayr-i Müslim ve dördüncü sınıf esnafın 12'si Müslüman ve 160'ı da gayr-i Müslim'di (Zonguldak Ticaret ve Sanayi Odası, 1933:60).

1932 yılında Zonguldak Ticaret Odası'na kayıtlı 469 büyük esnaf ve tüccar vardı. Odaya kayıtlı olan esnaf Şekil 2'de görüldüğü gibi gelir gruplarına göre altı sınıfa

ayrılmışlardı. Bu sınıflar içerisinde en yüksek geliri olanlar “fevkalade sınıf” olarak adlandırılmışlardı. Fevkalade sınıfa dahil olan esnaf ve tüccar sekiz taneydi. Bunların iki tanesi bankacılık, altısı da madencilik alanında faaliyet göstermekteydi. Fevkalade sınıfına giren esnaf arasında şahıs işletmesi yoktu. Odaya kayıtlı esnafın yerleşim yerlerine göre dağılımında Zonguldak 255 esnaf ve tüccar ile birinci, Ereğli 146 esnaf ve tüccar ile ikinci ve Devrek'te 68 esnaf ve tüccar ile üçüncüydü. Zonguldak Ticaret ve Sanayi Odası'na kayıtlı olan esnafın içerisinde 135 adet bakkallar birinciydi. İkinci sırada da 69 adet ile manifatura ve tuhafiyeciler ve üçüncü sırada da 32'şer adetle kunduracılar ile fırıncılar gelmekteydi. Odaya kayıtlı esnaf arasında dört otomobilci, 10 otelci, bir fotoğrafçı, dört eczacı, 22 maden şirketi ve madenci, altıda müskiratçı vardı. Otellerin yedisi Zonguldak'ta, üçü de Ereğli'deydi. Aynı tarihte odaya kayıtlı 769'da küçük esnaf bulunmaktaydı. 1932 yılında oda yönetiminde gayri Müslimlerin olmamasına karşın, odaya kayıtlı on gayr-i Müslim tüccar vardı (Zonguldak Ticaret ve Sanayi Odası, 1933:63).

Şekil 2: Zonguldak Ticaret ve Sanayi Odası'na Kayıtlı Esnafın Gelir Gruplarına Göre Dağılımı, 1932

Ticaret ve sanayi odası yanında Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Zonguldak esnafı kendi arasında birleşerek esnaf cemiyetleri de kurmuşlardı. Zonguldak'ta kurulan ilk esnaf cemiyetleri Ekmekçiler Esnafı Cemiyeti, Zonguldak Kayıkçılar Cemiyeti, Hamallar Cemiyeti ve Filyos Kayıkçılar Cemiyetleriydi (1926-1927 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi, 1927:891). 1933 yılında Zonguldak'taki esnaf cemiyetlerinin sayısı 17'ye yükselmiştir (Zonguldak Ticaret ve Sanayi Odası, 1933:98).

4. SANAYİ

Cumhuriyet ilanından sonra 1927 yılında İstatistik Genel Müdürlüğünce Türkiye'nin bütün illerini kapsayan genel bir sanayi sayımı yapılmıştı. Sayım verilerine göre Türkiye genelinde 65.245 sanayi işletmesinde 256.855 kişi çalışmaktaydı (Tökin, 1946:26). 1927 sanayi sayımında Zonguldak'ta bulunan 1.341 sanayi işletmesinde ise toplam 11.325 kişi istihdam edilmekteydi. Sayımda, sanayi işletmelerinin yoğunlaştığı başlıca iller İstanbul, İzmir, Bursa, Balıkesir, Konya, Manisa, Gaziantep, Kastamonu, Kütahya ve Denizli'ydi. Zonguldak sanayi işletmelerinin illere dağılımı açısından 62 İl arasında 11'inci sırada bulunuyordu. Bu sayım da bugün sanayileşme bakımından Türkiye'nin önde gelen illeri arasında yer alan Kocaeli, Samsun, Adana, Eskişehir, Kayseri ve Tekirdağ gibi iller Zonguldak'ın gerisinde yer alıyordu (Tökin, 1946:38-40). 1927 sanayi sayımında, Zonguldak'ta sanayide çalışanların %70'i maden çıkarma sanayinde, kalan %30'u da diğer alanlarda çalışmaktaydılar. Yani istihdamda en büyük payı olan sektör madencilikti. Türkiye genelinde ise hem sektörel büyüklük hem de istihdam bakımında en büyük sanayi sektörü, tarım ve hayvancılık sanayiydi. Tarım ve hayvancılık sanayi, Türkiye sanayi işletmelerinin (28.439) %43.59'unu ve istihdamında %43.01'ini bünyesinde barındırıyordu. Zonguldak'ta istihdamın en az olduğu sektörler ise kâğıt ve karton sanayi ile kimya sanayilerdi. Tarım ve hayvancılık, dokuma sanayi, bitkisel maddeler ve ağaç mamulleri sanayi, bina inşaatı sanayi ve maden işletmesi sanayi ile makine imalat sanayi, maden çıkarma sanayinden işletme sayısı bakımında fazla olmalarına karşı, istihdam düzeyinde geride bulunuyorlardı. Sanayi sektörlerinin yerleşim birimlerine göre dağılımına bakıldığında maden çıkarma sanayi Zonguldak merkez, tarım ve hayvancılık sanayi Safranbolu, dokuma sanayi Bartın, bitkisel maddeler ve ağaç ürünleri sanayi Bartın, bina inşaat sanayi Devrek, maden ve maden işletmesi sanayi ile makine imalat sanayi Batın'da yoğunlaşmıştı (DİE, 1969:39).

Tarım, evcil hayvanlar ve balıkçılık alanında faaliyet gösteren 626 sanayi işletmesinin, 380'inde bir kişi, 246'sında ise birden fazla kişi çalışmaktaydı. Dokuma sanayi alanında faaliyette bulunan 84 işletmenin, 39'unda bir kişi, 45'inde ise birden fazla kişi istihdam edilmekteydi. Ağaç ürünleri hammadde sanayi alanında 154 sanayi işletmesi vardı. Bunların 90'ında bir kişi, 55'inde iki ile on kişi arasında, 7'sinde 10-50 arasında ve birinde de 51-100 arasında kişi çalışmaktaydı. Karton ve kâğıt sanayinde faaliyet gösteren iki sanayi tesisinin her ikisinde de 2-3 arasında işçi istihdam ediyordu. Bina inşaatında faaliyet gösteren 83 sanayi işletmesinin, beşinde bir kişi, 69'da 2-10 arasında ve dokuzunda ise 10-50 arasında çalışan vardı. Kimya sanayi alanında faaliyette bulunan dokuz sanayi tesisinin dördünde bir kişi, beşinde 2-3 arasında kişi istihdam edilmekteydi (DİE, 1969:47-49). Buna göre Zonguldak'ta bulunan sanayi işletmelerinin büyük bir kısmının Türkiye genelindeki sanayi işletmeleri gibi küçük atölye özelliğine sahip olduğunu söylenebilir. Çünkü Zonguldak'ta sanayi işletmelerinin 1.089'u dört kişinin altında işçi istihdam ederken, 252'si ise dört ve üzerinde işçi istihdam ediyordu. Dört ve üzerinde istihdam sağlayan 252 sanayi işletmesinin %96'sı Türklere, %4'ü de yabancılara aitti. Sanayi işletmelerinin sadece dört tanesinin sahibi kadındı. Kadınların ikisi Türk, diğer ikisi de yabancıydı. Dört ve üzeri kişinin çalıştığı sanayi işletmelerinde 426'da memur çalışıyordu. Memurların 81'i yabancı, 345'i de Türk Cumhuriyeti vatandaşıydı. Sanayi işletmelerinde çalışan kadın memur bulunmuyordu. Çalışanlar yaş açısından değerlendirildiğinde ise maden çıkarma işinde 14 yaş altında çalışan işçi bulunmuyordu. 14 yaşın altında çalışanlar genellikle tarım, dokuma, ağaç ürünler, bina

inşaatı ile makine ve tamirat işlerinde çalışıyorlardı. Yine 14 yaş altında çalışanlar içerisinde yabancı ve kadınlarda bulunmuyordu (DİE, 1969:92). 1932 yılında Teşviki Sanayi Kanunundan Türkiye genelinde 1.473 işletme yararlanmıştı. Bu işletmelerin (342) %23'ü 1923 yılından önce, (1088) %74'ü 1923'ten sonra tesis olunmuşlardır. (43) %3'ünün ise tesis tarihi belirlenememişti (Hines vd., 1936:207). Zonguldak'ta bulunan sanayi işletmelerinden Teşvik Sanayi Kanunundan yararlanan işletme sayısı 23'tü. Bu sayı ile Zonguldak kanundan yararlanan iller arasında 14'üncü sırada bulunuyordu. Teşviki Sanayi Kanunundan yararlanan işletmelerde büyük çoğunlu maden sanayi ile ağaç ve ürünleri sanayi alanında faaliyet göstermekteydiler. Kanunda yararlanan işletmelerde toplam 1.002 kişi çalışmaktaydı (Hines vd., 1936:260).

5. ŞİRKETLER VE FABRİKALAR

1920'lerin başında Zonguldak'ta özellikle madencilik alanında faaliyet gösteren çok sayıda şahıs işletmesi ile tamamı madencilik ile uğraşan az sayıda da şirket bulunmaktaydı. Başlıca şirketler 4.000.000 sermaye ile Ereğli Şirketi, 400.000 sermaye ile Maden Anonim Şirketi ve 2.000.000 sermaye ile İtalyanlara ait Zonguldak Bender Ereğli Şirketi (Société Anonyme Des Charbonnages Réunis de Bender Ereğli), 6.000 sermaye ile Maden-i Osmanlı Anonim Şirketi ve Sarıcazadeler Şirketi'ydi (1925-1926 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi, 1926:634-635; BOA, HR.İM:133/20; Türkiye Ticaret Salnamesi 1340-1341:468). Ancak 1926 yılında İş Bankası'nın maden havzasına girmesiyle Zonguldak'ta bulunan şirketlerin sayısı da arttı. İş Bankası'nın kömür madenlerini işletmek için havzaya giriş yapması kömür madenlerinin yerli sermayenin eline geçmesinin de ilk adımı olmuştur (Tamzok, 2008:187). Ayrıca İş Bankası'nın şirketleri havzada maden çıkarmada modern manada bir tekniğinde kullanılmasının da öncüsü olmuşlardır (Özeken, 1944:57; Enver, 1941:61). 1927 yılında Zonguldak'ta faaliyet alanı madencilik olan başlıca şirketler Ereğli Şirketi, Kilimli Kömür Madenleri Türk Anonim Şirketi, Kozlu Kömür Madenleri Türk Anonim Şirketi, Maden Türk Anonim Şirketi (1926-1927 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi:889; 1923-1938 Cumhuriyet'in XV. Yıldönümü Hatırası Zonguldak, 1938:64) ve İtalyan sermayeli Türk Kömür Madenleri Anonim şirketiydi (Özeken, 1944:59). 1929 yılında hepsi de madencilik alanında faaliyet gösteren Ereğli Şirketi, Maden Kömür İşleri Türk Anonim Şirketi, Türk Kömür Madenleri Anonim Şirketi, Kozlu Kömür İşleri Türk Anonim Şirketi, Kilimli Kömür Madenleri Türk Anonim şirketi, Maadin Türk Anonim Şirketi ve Türk Madencilik Anonim Şirketi bulunuyordu. Kozlu Kömür İşleri Türk Anonim Şirketi 1929 yılında 3.000.000 TL sermaye kurulmuştu. Şirket kömür çıkarma işi yanında havzanın en büyük elektrik üreticisiydi. Üretilen elektrik şirketin kendi ihtiyacı yanında Ereğli Şirketi, Kasaptarlası ocakları ile Zonguldak Belediyesi'nin ihtiyacını da karşılamaktaydı (1923-1938 Cumhuriyet'in XV. Yıldönümü Hatırası Zonguldak, 1938:64) . Şirket tarafından kurulan elektrik santrali II. Dünya Savaşı öncesinde Çatalağzı'nda inşasına başlanılan elektrik santrali kuruluncaya kadar Türkiye'nin en büyük elektrik santrali konumundaydı (Özeken, 1944:57).

Zonguldak'ta Osmanlı döneminde olduğu gibi Cumhuriyetin ilk yıllarında da en büyük sermayeli şirket Ereğli Şirketi'di. Ereğli Şirketi 1896 yılında, maden bölgesinde Karamanyan Kumpanyası (1883) ve Courtgi Kumpanyasından (1885) sonra kurulmuştur. Zonguldak'ta Osmanlı döneminde olduğu gibi Cumhuriyetin ilk yıllarında da en büyük sermayeli şirket Ereğli Şirketi'di. Ereğli Şirketi 1896 yılında, maden bölgesinde

Tablo 4: Sanayinin Sektörel Dağılımı, 1927

	Maden Çıkarma Sanayi		Tarım ve Havacılık Sanayi		Dokuma Sanayi		Bitkisel Maddeler Ve Ağaç Ürünleri Sanayi		Bina İnşaatı Sanayi		Maden ve Maden İşletmesi Sanayi ile makine imalat sanayi		Kâğıt ve Karton Sanayi		Kimya Sanayi		Çeşitli Sanayi ve Bilinmeye	
	İşletme Sayısı	Çalışanlar Sayısı	İşletme Sayısı	Çalışanlar Sayısı	İşletme Sayısı	Çalışanlar Sayısı	İşletme Sayısı	Çalışan Sayısı	İşletme Sayısı	Çalışan Sayısı	İşletme sayısı	Çalışan Sayısı	İşletme Sayısı	Çalışan Sayısı	İşletme Sayısı	Çalışan Sayısı	İşletme Sayısı	Çalışan Sayısı
Merkez	37	6355	86	182	14	34	16	42	18	110	66	340	1	3	2	4	6	54
Ereğli	10	1056	74	160	11	30	10	18	24	149	22	41	-	-	-	-	-	-
Bartın	3	444	150	312	35	88	60	253	6	48	119	266	1	2	2	6	-	-
Devrek	-	-	89	153	10	17	15	19	28	156	39	49	-	-	-	-	-	-
Safranbolu	13	42	227	354	14	29	53	361	7	48	68	93	-	-	5	7	-	-
Toplam	63	7897	626	1161	84	198	154	693	83	511	314	789	2	5	9	17	6	54

Kaynak: DİE (1969), Sanayi Sayımı 1927,Devlet İstatistik Matbaası, Ankara, s.39.

Karamanyan Kumpanyası (1883) ve Courtgi Kumpanyasından (1885) sonra kurulmuştur. Şirket 1893 yılında Zonguldak mevkiinde bir liman ve rıhtım yapmak için Yanko Yoanides Bey'e verilen imtiyaz, izin ve taahhüdü yerine getirmek için 400.000 lira sermaye ile kurulmuştu. Kuruluş sermayesi Fransızlara aitti olan şirketin imtiyaz süresi 1970 yılında sona erecekti. Şirketin kurucuları Yanko Yoanides, Leonidas Zarif ve Osmanlı Bankası Müdür muavini Gaston Auboyneau'ydu. Ereğli Şirketi'nin kuruluş amacı Zonguldak liman ve rıhtımını inşa etmek olduğu halde, şirket Osmanlı Devleti'nin izni olmaksızın gayri resmi olarak kömür madeni ocağı da işletmiştir. Şirketin, kurulduğu tarihten 1912 yılına kadar kömür çıkarma faaliyetleri devlet tarafından resmen tanınmamıştır. Ancak 1912 yılında yapılan anlaşma ile şirketin gayri resmi şekilde sürdürdüğü kömür çıkarma işi resmiyet kazanmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Ereğli Şirketi kömür çıkarma işi yanında Zonguldak limanının imtiyazı ile Çatalağzı demiryolunun işletme hakkına da sahipti(Türkiye Ticaret Salnamesi 1340-1341:467). Bunların yanında Zonguldak'ta bulunan dört kömür yıkama fabrikasından ikisi de Ereğli Şirketi'ne, aitti. Ereğli Şirketi'ne ait kömür yıkama fabrikalarından ilk'i 1899 yılında 80.000 liraya mal olmuştu. Bu fabrikada 1926 yılında kırk işçi istihdam edilmekteydi. Şirketin iki numaralı (lavuar) yıkama fabrikası da 1906 yılında 105.000 liraya inşa edilmişti. Bu yıkama fabrikasında 1926 yılında 40 işçi çalışıyordu. Yıkama fabrikasının kapasitesi saate azami olarak 100 ton kömür yıkamaya imkân veriyordu. Ereğli Şirketi'nin yıkama fabrikalarına ilave olarak fabrikaların alet ve edevatını tamir ve makineleri kısmen imal etmek için bir de atölyesi vardı. Bu atölye şirkete 1898 yılında 50.000 liraya mal olmuştu. Atölyede altısı yabancı, toplam 30 işçi çalışmaktaydı. Şirket, sahip olduğu fabrika ve atölyelerde sadece kendisine ait işlerin yapılmasına imkân verilmekteydi.

Sarıcazadeler Şirketi 1900 yılında faaliyette geçen Türk sermayeli bir şirketti. Ancak şirket 1920'lerde İtalyan sermayesiyle faaliyetlerini sürdürmekteydi. Şirketin idari merkezi İstanbul'da bulunuyordu (Türkiye Ticaret Salnamesi 1340-1341:468). 1926 yılında şirketin sermayesi 500.000 TL idi. Şirketin kömür ocakları yanından bir de Kozlu'da kömür yıkama fabrikası vardı. Kömür yıkama fabrikasının inşaatına 1911 yılında başlamış ve Mayıs 1912 yılında faaliyette geçmişti. Fabrika 150.000 liraya inşa edilmişti. Makinesi 120 beygir kuvvetinde olan farikada saate azami 60 ton kömür yıkanabilmekteydi. Bu fabrikada 1926 yılında biri memur olmak üzere 35 amele ve ustabaşı çalışmaktaydı. Çalışanlardan üçü yabancıydı. Sarıcazadeler şirketinin bunlar yanında Zonguldak'ın Kozlu mevkiinde 1925 yılında faaliyette geçen elektrik santrali de vardı.

Zonguldak'ta kömür çıkarma işinde faaliyet gösteren şirketler yanında Cumhuriyetin ilk yıllarında 30 civarından şahıs işletmesi de vardı. Bu şahıs işletmelerinin önde gelenleri Madenci Mehmet Arif Bey, Madenci Süleyman Sırrı Bey, Madenci Maksud Bey, Madenci Kemal ve Naci Beyler, Madenci Nuhzade Mehmed Bey, Madenci Bekir Sadık Bey, Madenci Mazlumcu ve Odabaşzadeler, Madenci Sabri Bey'di (Türkiye Ticaret Salnamesi 1340-1341:468). Maden ocağı işleten şahıslar, Petro Gregoviç dışında kalanların hepsi Türk'tü. Maden ocağı işleten şahıslar arasında Hayriye Hanım ve Zehra Hanım adında ikide kadın ocak sahibi bulunuyordu (Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı, 1929:523). Şahıs ocaklarından Gerzeli Hasan Ağa ocağı, Karamahmutzadeler, Dağcı İsmail Bey, Abasızoğlu Ocakları, Mülazım Beyzadeler,

Mazlumcuzadeler ve Hacı Ahmet Alizadeler gibi Ocaklar 1878'lerden beri maden bölgesinde kömür çıkarma işi ile meşgullerdi (Genç, 2007:232–234).

Merkez kaza Zonguldak'ta 1925 yılında çeşitli alanlarda faaliyet gösteren dokuz fabrika vardı (1925–1926 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi, 1926:634). Fabrika sayısı 1928-1929 yıllarından 14'e yükselmiştir.. Aşağıdaki Tablo 5'te 1928–1932 yılları arasında Zonguldak Ticaret ve Sanayi Odası mntıkasında bulunan belli başlı fabrikalar gösterilmektedir. Buna göre Zonguldak merkezinde en eski fabrika 1898 yılında Ereğli Şirketi tarafından kurulan atölyedir. 18 fabrikadan altısının kuruluş tarihi 1920 öncesidir. Geri kalanlar ise 1920 sonrasında faaliyete geçmiştir. Zonguldak merkezinde bulunan fabrikaların büyük bir kısmı kömür madeni ocağı işleten şahıs ve şirketlere aitti.

Tablo 5: 1928–1932 Yılları Arasında Zonguldak Ticaret Odası Mntıkasında Bulunan Fabrikalar

Sahibi	Fabrikanın Bulunduğu Yer	Fabrikanın Unvanı	Kuruluş Tarihi	Faaliyet Alanı
Zonguldak Belediyesi	Zonguldak On Temmuz Mahallesinde Mezarlık Civarında	Belediye Elektrik Fabrikası	28 Temmuz 1927	Elektrik üretimi
Ereğli Şirketi	Zonguldak Terakki Mahallesi	İkiAdet Lavuar Fabrikası	1899	Kömür Yıkama
Ereğli Şirketi	Zonguldak Mihdat Paşa Mahallesi	Atölye	1898	Tamirat
Mehmet Arif Bey	Zonguldak Üzülmez Mevkiinde	Fabrika	1907	Lavuar
Mehmet Arif Bey	Zonguldak Üzülmez Mevkiinde	Atölye	1907	Tamirat
Sarıcazadeler	Zonguldak Kozlu Mevkiinde	Fabrika	1911	Kömür Yıkama
Sarıcazadeler	Zonguldak Kozlu Mevkiinde	Fabrika (Elektrik Santralı)	1925	Elektrik Üretimi
Süleyman Sırrı Bey	Zonguldak On Temmuz Mahallesi	Fabrika (Elektrik Santralı)	1911	Elektrik Üretimi
Muharrem Remzi Efendi	Zonguldak		1928	Buz İmalathanesi
Molla Mehmet	Zonguldak		1929	Marangoz Fabrikası
Şaban Efendi	Zonguldak		1930	Marangoz Fabrikası
Saim Bey	Zonguldak		1932	Makine ve Demir İşleri Tamiri
Aşkaroğlu Osman Nuri Bey	Zonguldak		1922	Makine Tamirâtı
Şükrü ve Ali Beyler	Zonguldak		1926	Makine Tamirâtı
Rıfat ve Ahmet Biraderler	Zonguldak		1930	Marangoz Fabrikası
Cebirzade(?)Hacı Musa Efendi	Ereğli Kazası Artıklı(?)Köyü	Hızar	1922	Kereste imalatı
Müftüoğlu İsmail Bey	Ereğli	Konserve Fabrikası	1930	Balık ve Sebze Konservesi
Emiroğlu Ahmet Efendi	Ereğli	Trikotaj Fabrikası	1929	Çorap ve Fanila

Kaynak: 1927–1928 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salname, Matbuat Müdüriyeti, s.916; Zonguldak Ticaret ve Sanayi Odası (1933), Cumhuriyetin On Yılında Zonguldak ve Maden Kömürü Havzası, s.86

6. SONUÇ

1920’li yıllar Zonguldak’ın iktisadi hayatının önemli kurumu olan ticaret ve sanayi odasının kurumsallaşmasını ve yerli girişimcilerin Zonguldak Ticaret ve Sanayi Odası’ndaki etkinliklerinin arttığı yıllardır. Bu yıllarda yerli girişimcilerin etkinliğinin arttığına göstergelerinden biri de Zonguldak’ın iktisadi hayatının temel sektörü konumunda olan kömür madenciliğindeki Türk girişimcilerinin sayısının artmasıdır. Osmanlı döneminde özellikle 1900’lü yılların başından itibaren Ereğli şirketinin bölgedeki nüfuzunun fazlaşması devleti rahatsız etmekteydi. Devlet, Ereğli şirketinin nüfuzunu kırmaya yönelik, yaptığı girişimlerden Fransa’nın etkisiyle bir sonuç alamamıştı. Ancak, 1926 yılında itibaren İş Bankası’nın dört şirket ile havzaya girmesi, Ereğli şirketinin nüfuzunun kırılmasının ve kömür madeni ocaklarının yerli sermayenin eline geçmesinin bir başlangıcı olmuştur. Yine aynı yıllarda Osmanlı Devleti döneminde olduğu gibi, Zonguldak bir madenci kenti olma özelliğini koruyarak, en fazla istihdam sağlayan sektör olduğu sektör madencilik olma özelliğini devam ettirmiştir

KAYNAKÇA

- 1923–1938 Cumhuriyet’in XV. Yıldönümü Hatırası Zonguldak (1938), Tan Matbaası, İstanbul.
- 1925–1926 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi.
- 1926–1927 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi.
- 1927–1928 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi.
- Ahmet Naim (1934), *Zonguldak Havzası Uzun Mehmet’ten Bugüne Kadar*, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul.
- BOA, BEO: 1155/8656.
- BOA, DH.UMVM: 75/57).
- BOA, DH-İUM: 19–11/1–41.
- BOA, HR.İM: 133/20.
- BOA, HR.İM: 51/3.
- BOA, MF.MKT: 945/5; 746/22; 1190/80).
- BOA, T: 1673/17.
- DİE (1969), *Sanayi Sayımı 1927*, Devlet İstatistik Matbaası, Ankara.
- Enver, Sadreddin (1941), *Zonguldak Kömür Havzamız*, Etibank Yayınları, Ankara.
- Genç, Hamdi (2007), *Ereğli Kömür Madenleri(1840–1920)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Genç, Hamdi (2008), “Maden Havzasında Modern Bir Kentin İnşası: Zonguldak (1840–1920)”, *Selçukludan Cumhuriyete Şehir Yönetimi*, (Der.: Erol Özvar, ve Arif Bilgin), Türk Dünyası Belediyeler Birliği, İstanbul.

- Hines, Walker D., Edwin Walter Kemmerer ve diğerkleri (1936), *Türkiye'nin İktisadi Bakımdan Umumi Bir Tetkiki 1933-1934*, Ankara.
- Koraltürk, Murat (2002), *Türkiye'de Ticaret ve Sanayi Odaları (1880-1925)*, Denizler Kitabevi, İstanbul.
- Matbuat Umumi Müdürlüğü (1929), *1928-1929 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı*, Matbuat Umumi Müdürlüğü Yayınları, İstanbul.
- Özekan, Ahmet Ali (1944), *Ereğli Kömür Havzası Tarihi Üzerine Bir Deneme 1848-1940*, Kenan Matbaası, İstanbul.
- T.C Başvekâlet İstatistik Umumi Müdürlüğü (1929), *28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri*, Ankara.
- Tamzok, Nejat (2008), "Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminden Çok Partili Döneme Madencilik Politikaları, 1861-1948", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 63 Sayı 4, Ankara.
- Tökin, İsmail Hüsrev (1946), *İktisadi ve İctimai Türkiye "Türkiye'de Sanayi" Rakamlarla*, Cilt 3, Ankara.
- Türkiye Ticaret Salnamesi 1340-1341.
- Yund, Kerim (1973), *Seçkin Türk Ormancısı Hüseyin Fehmi İmer Hayatı- Hatıraları (1871-1960)*, Baha Matbaası, İstanbul.
- Zonguldak Ticaret ve Sanayi Odası (1933), *Cumhuriyetin On Yılında Zonguldak ve Maden Kömür Havzası*, Zonguldak Ticaret ve Sanayi Odası Yayını, İstanbul.